

Hodnocení diplomové práce Daniela Zemana

Odkrývání živého světa: Maurice Merleau-Ponty a filosofie přírody, FF UK, 2021, 121 str.

Posudek oponenta

Práce, kterou Daniel Zeman předložil na závěr svého magisterského studia filosofie, je v nejlepší slova smyslu osobitým rozvíjením několika významných myšlenkových linek týkajících se přírody a našeho ukotvení v ní, které autor nejprve přesně identifikuje v rozsáhlé části Merleau-Pontyho díla, aby je následně protkal tu s poznatky biologie a etologie zvířete, tu s literárními poukazy, tam opět s myšlením hluboké ekologie. Již úvodní poutavá a podnětná úvaha reflektuje z neskrývané osobního stanoviska problematičnost i relevanci filosofického tázání po přírodě a jeho vztah k vědeckému výkladu přírodních aspektů a jevů. V poslední kapitole i v samotném závěru práce pak se stupňující naléhavostí vystupuje do popředí apelativní charakter na možnost a potřebnost jiného než manipulativně-utilitárního či objektivně-umrtvujícího postoje k přírodnímu celku, který nás nese a z něž žijeme.

První kapitola je věnována vztahu živé bytosti k jejímu prostředí a za pomoci přesných analýz *Struktury vnímání* zde poprvé vystupuje do popředí kontinuita jak mezi animálním a lidským chováním, tak především mezi myšlením a životem, v němž jsou výkony lidského ducha ukotveny. Také druhá kapitola, která reflektuje lidskou existenci v její přírodně-světské fakticitě a která se opírá zejména o věrný rozbor pociťování, motricity a tělesnosti ve *Fenomenologii vnímání*, rozvíjí odlišnými cestami obdobný motiv jako ta první: myšlení je třeba chápat v kontinuální návaznosti na esteticky prožívanou dimenzi existence, která je vlastní člověku jako přírodní bytosti souznící a debatující s aspekty a dimenzemi světa, jež ji oslovují a jež si žádají její odpověď.

Výklad animality v třetí kapitole nejprve zdůrazní možnost chápat zvířecí bytí-ve-světě analogicky k tomu lidskému, vzdáme-li se pohlížení na zvíře prizmatem privativní zoologie, která je degraduje na jsoucno, jež postrádá nějaký podstatný lidský rys. Přesto je zde zároveň představeno první výraznější narušení oné kontinuity mezi lidskou existencí a zvířecím životem: zejména s oporou v E. Bimbenetovi autor nakonec přitakává jednak slabší verzi antropocentrismu, jednak odlišnosti lidského způsobu vztahování ke světu od zvířecího (aniž by to jakkoli znamenalo devalorizaci zvířecího bytí). Jelikož je na závěr této kapitoly zmíněna Derridova kritika násilnosti a arbitrárnosti jediné dělící linie, která by jasně a jednoznačně oddělila člověka od „zvířete“ jakéhokoli druhu a způsobu bytí, je škoda, že Daniel Musil nevyužil této příležitosti k explicitnějšímu zodpovězení otázky, zda Merleau-Ponty (a on sám jako interpret hlásící s k merleau-pontyovské linii myšlení) této kritice uniká. Dle mého názoru ano, neb ze zde pojednaných přednášek (1956-60) přinejmenším plyne to, že ne každé zvíře je „jato svým okolím“. Pes obývá svůj *Umwelt* jinak než ježovka, byť ani u té neplatí, že se v něm pouze nachází jako voda ve sklenici.

Vlastní ontologii přírody nejprve předchází, téměř jako by to bylo její hermeneutickou podmínkou, rekonstrukce dějin pojmu přírody, odhalující alternativy vůči karteziánskému a kantovskému schématu, převzatému moderní přírodovědou, podle něž stojí člověk vůči přírodě jako subjekt vůči objektu. Zejména Schelling, Bergson a Husserl umožňují Merleau-Pontymu sledovat mnohem hlubší provázanost lidské existence s celkem přírodního jsoucna, k němuž náleží a z něž povstávají veškeré jeho možnosti. Vyzvednut je zde přitom zejména Schellingův motiv možnosti, kterou lidská reflexe na

vlastní sounáležitost s přírodou představuje pro diferenciaci uvnitř přírody samotné. Tento motiv pak explicitně rozvíjí pátá kapitola jasnými a věrně formulovanými interpretacemi těch nejobtížnějších pasáží Merleau-Pontyho posledního a nedokončeného díla *Viditelné a neviditelné*. Autor zde vysvětluje, co přesně znamená, že jsme z téže látky jako ostatní příroda, aby na to následně navázal poukazy na několik společných motivů Merleau-Pontyho pozdní ontologie s hlubinnou ekologií, ale i dalšími myšlenkovými proudy odmítajícími vydělovat člověka z řádu přírody, kritizujícími jeho panství a upozorňujícími na nezbytnost reflektovat vlastní pozemské ukotvení, z něž jedině se člověk může smysluplně vztahovat ke všemu ostatnímu.

Tato shrnující parafráze ani zdaleka není práva bohatství motivů, které Daniel Zeman ve své práci dokázal představit, rozvinout a domyslet do důsledků. Je pouze jednou z předností jeho textu, že v něm představil věrnou, vhodnými citáty doloženou interpretaci Merleau-Pontyho, z níž je patrná skvělá obeznámenost s celkem obsáhlého Merleau-Pontyho díla včetně mnohých posmrtně vydaných přednášek. Ještě více si cením těch fenomenologických popisů a příkladů, jimiž autor dokládá svou schopnost jemné a zároveň přesvědčivé analýzy předreflexivního vztahu ke světu v jeho často přehlížených aspektech.

Mohu tedy zmínit nanejvýš jen dílčí nedostatky. V první kapitole věnované *Struktuře chování* by bylo vhodné s ohledem na téma práce zmínit Merleau-Pontyho – z pohledu fenomenologie poněkud překvapující – prohlášení, že mu jde mimo jiné o uznání „jisté pravdy naturalismu“, jež autor zmiňuje až v poslední kapitole na str. 89, aniž by ji ovšem učinil explicitním tématem svého výkladu. Rád bych se ho při příležitosti obhajoby zeptal, v čem podle něj spočívá „jistá pravda naturalismu“ jednak ve *Struktuře vnímání*, jednak v celku Merleau-Pontyho fenomenologie, a zda by ji bylo možno nějak dále rozvést z perspektivy, kterou on sám ve svém textu zastává. Dle mého názoru se nejedná pouze o dílčí motiv, který by se vyčerpal tím, že by se idealismus a naturalismus vzájemně vyvrátily a nutily tak Merleau-Pontyho hledat třetí cestu. Naopak se mi zdá, že možnosti naturalistické perspektivy na lidskou sounáležitost s celkem přírody se postupem Merleau-Pontyho díla prohlubují, případně by některé z nich bylo vhodné rozvést ještě dále, než kam sahají intence francouzského fenomenologa. Když například Merleau-Ponty mluví (zejména ve *Fenomenologii vnímání*) o nikdy nezpřítomnitelné minulosti, která spolurozhoduje o způsobu, jímž vnímám a myslím přítomný svět, nebylo by možné to chápat nejen jako poukaz na habitualitu, jež jsem si osvojil v dětství, nejen na tradici, jejíž jsem součástí a jež mě nese, ale také jako upozornění, že myslíme, vnímáme a jednáme tak, jak činíme, i z důvodů naší evoluční historie? Nebylo by právě tímto směrem třeba rozvést poznámku uvedenou pod čarou na s. 52, podle níž „ani člověk není vyvázán z určitých rudimentárních a nesmazatelných forem poměru ke světu, do nichž jsou vepsány také životy jiných – fylogeneticky bližších i vzdálenějších – živočichů“? Nejvíce se této problematice Daniel Zeman přiblížil ve zmínce, upozorňující na návaznost úvah předložených v přednáškách o přírodě na motivy předznačené již ve *Struktuře chování*: „jak tvrdil již ve *Struktuře chování*, lidské vědomí představuje formu či strukturu, která je těsně a doslova materiálně – protože vývojově – vázána na vitální struktury. Lidský tělesný subjekt pochází z přírody“ (str. 57).

Jedna drobná nepřesnost je na str. 42, kde by podle autora aktivity epistemologického subjektu ztratily svou platnost, pokud by byly „odstřiženy od originárních smyslových dat“. Mluvit o „smyslových datech“ v daném kontextu (jímž je *primát vnímání*) je poněkud nepřesné a zavádějící, jak patrně z Merleau-Pontyho kritiky empiristického a atomistického výkladu smyslového vnímání.

Poslední otázka pro obhajobu se týká dialektického vztahu mezi tím, co je ve mě přírodně-animální a co je ve mně uměle stvořené. Sám autor se na několika místech ohrazuje proti tomu, že by důrazem

kladeným na zkoumání animality chtěl jakkoli oddělovat sféru „pouze zvířecího života“ od toho, co je povýtce lidské a člověku vlastní. Spíše mu jde o uznání animality v člověku, která ho podmiňuje v jeho debatě s okolím a která mu zároveň umožňuje alespoň do jisté míry rozumět i ne-lidským zvířatům, jejich chování, utrpení či expresivně. S ohledem na dané téma jsem v jeho textu postrádal analýzu jedné poměrně známé pasáže z *Fenomenologie vnímání*, podle níž je „u člověka vše vytvořené a vše přirozené, a sice v tom smyslu, že neexistuje žádné slovo, žádné chování, které by něčím nebylo spjato s čistě biologickou bytostí, leč které by se zároveň nevyvázalo z prostoty zvířecího života, které by nepřipravovalo vitální způsoby chování o jejich smysl“ (s. 241 českého překladu, doporučuji přečíst celou pasáž). Dokázal by Daniel Musil propojit smysl této pasáže nejen s otázkou „animality v nás“, ale také s vlastní obhajobou slabého antropocentrismu i odlišnosti lidského způsobu bytí, rozvíjenému ve třetí kapitole odkazy na E. Bimbeneta?

Za svou skvělou, čtivou, podnětnou a po mnoha stránkách osobitou interpretaci Merleau-Pontyho pojetí přírody si každopádně autor zaslouží, aby jeho práce byla předložena k obhajobě, na kterou se osobně moc těším. Z výše uvedeného by mělo být zřejmé, že si nedokážu představit jiné hodnocení než „výborně“.

V Praze dne 4. 9. 2021

Ondřej Švec, Ph.D.